

РОЗДІЛ II

НАУКА В ІНТЕР'ЄРІ ПОСТМОДЕРНУ

Сучасна наука – неозоре поле стрімких і фантастичних перетворень. Її революційні успіхи мають довготермінові соціальні, економічні, правові, етичні й навіть політичні наслідки. Індустрія наукомістких технологій, породжена фундаментальною наукою, в найближчі десятиріччя займе домінуюче положення й визначатиме обличчя планетарної цивілізації – “цивілізації знання”. Але досягнення цієї індустрії можуть бути використані не тільки на благо, а й на зло людині, і це зло може набрати такого масштабу, перед яким тьмяніють навіть жахи термоядерної війни.

Отже, у добу Постмодерну наша цивілізація вступає з безпрецедентним запасом наукових знань, а саме – про фундаментальні першооснови життя, про механізми спадкоємності, про нас самих. Ці знання, стаючи товаром у планетарній ринковій економіці, перетворюються на головне джерело не тільки величезних потенційних благ та утилітарно-прагматичних вигод, а й глобальних екзистенційних загроз існуванню людини на планеті. Який знак – плюс чи мінус – матиме застосування досягнень фундаментальної науки та ініційованої нею індустрії наукомістких технологій, значною мірою залежить від соціально-філософської громадськості, від її своєчасної, багатовекторної та адекватної рефлексії. Саме ця обставина спонукає сучасних філософів та соціологів науки по-новому осмислити феномен науки у соціокультурному контексті, що формується після завершення доби Модерну.

У різні історичні часи соціокультурне значення знання, мудрості, науки оцінювали по-різному [1]. Наприклад, за часів постеллінізму їх було наділено статусом гранично досконалого способу життя, що його культивували мудреці, філософи, служителі культів. Знання, мудрість, наука були тоді предметом еротичного, а не утилітарно-прагматичного ставлення. Життя, віддане служінню цим найвищим цінностям, протиставляли споживчому, консюмеристському, зорієнтованому на досягнення прагматичного успіху.

Але часи змінюються, й уже за доби середньовіччя не тільки консюмеристське життя, а й те, що беззавітно віддане знанню, мудрості, науці, стає лише фойє для тих, хто готує себе для більш величного життя – беззавітно пожертвованого служіння Богу, Вірі, Красі Ісуса Христа, тобто моральній красі, покликаний врятувати світ, що поринув у гріх.

Осінь середньовіччя і ранок Модерну знову змінили соціальний статус знання, мудрості, науки. Тепер вони перетворюються спочатку на “силу”, “владу”, а далі – на “товар” і стратегічний “ресурс цивілізації”. Громадяни соціуму доби Модерну почали нагромаджувати знання зовсім не тому, що вважали “життя в Істині” зразком справжнього життя особистості, а тому, що повірили в гранднаратив Просвітництва про те, що знання – це гарант зростання всезагального добробуту, успішної побудови “світлого майбутнього”.

У соціумі доби Постмодерну найціннішим товаром стає інформація, а колишні економічні та політичні цінності – влада, гроші, обмін, виробництво – відсуваються на другий план. Проблематика, яка зачіпає статус наукового знання в соціокультурному інтер'єрі Постмодерну, нині набуває дуже актуального звучання.

Цей розділ присвячено дослідженню саме такого проблемного поля. Головна його інтенція – пошуки відповідей на питання:

Що таке “інтер'єр Постмодерну”?

Чим стурбовані філософи науки після Модерну?

У чому полягає джерело соціально-етичної парадоксальності феномена “наука”?

Чи є наука дискурсом влади?

Що таке політика картезіансько-кантівського суб'єкта?

Що відбувається з Модерн-наукою після Модерну?

Чи є Модерн-наука причиною “лиховісних змін світу”?

Чи справді в глобалізованому соціумі, що виникає після завершення Модерну, “науки про людину” (соціологія, психологія, антропологія тощо) безмовно служать владі, а філософія (тобто любов до мудрості) перетворюється на анахронізм?

І що означає ця метаморфоза філософії?

Обговорення цих питань доцільно почати з уточнення таких ключових понять, як “інтер’єр доби”, “традиційна” і “нетрадиційна” схеми періодизації історії.

Інтер’єр певної доби (скажімо, античності, середньовіччя, Модерну, Постмодерну) – це соціальний простір, у якому непрогнозовано розгортає себе людська екзистенція за цієї доби.

Якщо порівняти один із одним інтер’єри різних історичних епох – античності, середньовіччя, Модерну, Постмодерну, то неважко помітити, що цей соціальний простір не є надчасовою онтологічною константою. Час від часу цей простір зазнає кардинальних трансформацій.

Соціальний простір, іменованій “інтер’єром доби”, містить у собі:

- живу грибницю міжлюдських відносин, яка спонтанно розростається;
- тимчасово застигле павутиння соціальних інституцій та міжінституційних взаємозв’язків;
- планетарний комунікативний праксис доби;
- всю сферу владних відносин;
- виробничу сферу;
- середовище людського існування;
- сферу людської свободи;
- канали доступу людей до засобів задоволення їхніх різноманітних потреб.

Образно кажучи, інтер’єр конкретної історичної доби – це своєрідний соціальний “скафандр”, що опосередковує контакти людини з навколишнім і сприяє самозбереженню людства у Всесвіті.

Водночас це – і підсумок людської діяльності попередніх епох, і чинник, що детермінує людську діяльність наступної доби. Між ним та людською діяльністю, яка еволюціонує, має місце нелінійний взаємозв’язок. Цей взаємозв’язок нагадує стрічку Мебіуса, в якій обидві її боки неперервно переходять один в одного. Це означає, що не тільки інтер’єр доби забезпечує максимальне виявлення творчих людських можливостей, але й творча активність його мешканців є умовою його історичної еволюції.

Сучасні соціальні аналітики Заходу (починаючи з Ф. Ніцше, й особливо після “Філософського дискурсу про Модерн” Ю. Габермаса) [2] дедалі частіше віддають перевагу новій схемі періодизації історії.

Стара схема була такою: “Стародавній світ – середньовіччя – Новий час”.

Нова схема є такою: “Премодерн – Модерн – Постмодерн”.

Як вони співвідносяться між собою?

Відповідь: так, як співвідносяться два однаково умовних способи розрізнення історичних періодів часу. Вони взаємно не виключають одна одну. У старій схемі періоди розрізнялися культурами, що домінували в них. У новій схемі – не стільки самими культурами, скільки панівними в цих культурах гранднаративами.

Гранднаративи – це величні оповідання про Всесвіт, про людство, про його майбутнє, про вищі цінності, заради здійснення яких сучасникам відповідного періоду жодні жертви не здаються надмірними.

Період Модерну, наприклад, – це час загальної віри в добре відомі всім гранднаративи про те, що:

- попереду нас усіх очікує те саме “світле майбутнє”, про яке марили Р. Декарт, І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс;
- життя підконтрольне не Природі та Богу, а Людині;

- розум, як його розуміли метафізики Модерну, – це наймогутніший засіб для розв’язання проблем, які постають перед людством;
- величний Проект Просвітництва неодмінно стане реальністю;
- наука, науково-технічний прогрес – це гаранті не тільки прийдешнього загального процвітання, а й вічного самозбереження людства у Всесвіті;
- завдяки розвитку науки і техніки людина стане Володарем Всесвіту і всі його багатства неминуче стануть її власністю;
- людство в доступному для огляду майбутньому обов’язково здійснить великий принцип: “Від кожного – за здібностями, кожному – за потребами”.

Модерн-період триває, доки його гранднаративи зберігають свою життєву силу, тобто мають довіру мас. Щойно ці гранднаративи втрачають довіру мас, настає наступний період історії. Швидкість зміни гранднаративів значно вища, ніж швидкість зміни культур. І саме ця обставина зумовлює розбіжність між двома зазначеними умовними схемами періодизації історії.

Кожна людина легко й просто може з’ясувати для себе, чи живе вона у Модерні. Досить запитати себе: чи вірую я в згадані вище гранднаративи, чи ж вони для мене не більш ніж казки? Якщо вірую, то я ще в Модерні. Якщо ні, то я вже живу не в його соціокультурному інтер’єрі.

На думку Ж.-Ф. Ліотара, Європа увійшла в період Постмодерну в середині ХХ сторіччя. Увіходження цивілізації у цей інтер’єр супроводжувалося поступовими трансформаціями всіх сфер людської життєдіяльності – від буття до сфери побуту.

Сфера наукового знання не є винятком. У новому соціокультурному інтер’єрі вона перетворюється на еволюціонуючий симбіоз фундаментальної науки та індустрії наукомістких технологій, ініційованої першою. Цей еволюціонуючий симбіоз, іменований неологізмом “технонаука”, є якісно новою кондицією сфери наукового знання. Після Ж.-Ф. Ліотара цю кондицію іменують “постмодерністською кондицією” [3].

Отже, постмодерн – це не плід вигадувань філософів, а одна з реальних стадій соціокультурного розвитку європейської цивілізації. А самі філософи Постмодерну – своєрідні “сейсмографи”, які раніше за інших вловили ознаки нової соціокультурної стадії, котра виникає після завершення панування “великих спокутних есхатологій”.

Усупереч непорозумінням філософів Модерну, доба Постмодерну не збуджує у постмодерністських соціальних аналітиків ейфорії. Проте мислителі Постмодерну переконані, що клясти постмодерністську стадію сьогодні так само доречно, як доречно читати мораль грипу, негоді, вітру, спеці, дощу та ін.

Питання про те, подобається вона комусь чи ні, не є сьогодні важливим. Значно важливішим є інше: у соціокультурний контекст Постмодерну вплетені нинішні економіка, культура, наука, наші чуттєвість, тілесність, суб’єктивність. І саме тому ми зобов’язані переосмислити зазначені сфери нашої життєдіяльності в соціокультурному інтер’єрі Постмодерну. Здійснюючи таке переосмислення, важливо мати на увазі те, що філософи науки доби Постмодерну стурбовані зовсім не тими проблемами, вирішити які силкувалися філософи науки доби Модерну. Ніхто з них не прагне вдосконалювати епістемологічний устрій науки з метою посилити її когнітивну потужність. Вони не роблять цього просто тому, що “знання” та “науку” оцінюють не тільки як “беконівську силу”, а й як “фукіанську владу”. Для постмодерністів не існує “більш лукавих ідеологій”, ніж “науки про людину”, які перебувають на службі у влади (або філософія, яка посилює владу).

Саме тому в центрі уваги постмодерністського дискурсу про науку постають такі проблеми, як:

- відносини влади та науки;
- відношення влади, знання та мови;
- індустрії дискурсивних технологій влади та свобода особистості;
- взаємозв’язок соціокультурного контексту та соціальної активності творців науки;

- трансформація науки в технонауку;
- запобігання екзистенційним погрозам буттю людини, породжуваним вибухоподібним розвитком індустрії наукомістких технологій (інформаційних, біогенних, інтернетних, мультимедійних, віртуальних та ін.).

Проте найбільше мислителів Постмодерну турбує проблема аксіологічної парадоксальності науки. Суть цієї соціально-етичної (а не епістемологічної) парадоксальності можна пояснити так.

За доби Модерну панувало переконання, що безліч соціальних функцій науки можна чітко й однозначно поділити на два взаємовиключних типи: гуманні та антигуманні. Вважали самоочевидним, що наука, яка виконує гуманну функцію, ні за яких умов не стане джерелом антигуманних наслідків.

Сучасні глобалізаційні процеси, пов'язані з нелінійною динамікою планетарного комунікативного праксису, зі стрімким посиленням руху ідей, капіталів, технологій, товарів та послуг по всьому світові, перетворили переконання Модерну на забобони. Поле наслідків глобалізаційних процесів є неозорим, непередбаченим, некерованим. За доби Постмодерну поле наслідків глобалізаційних процесів формує середовище існування людини; воно стає глобальним чинником еволюції соціокультурного інтер'єру, в якому свавільно розгортає себе людська екзистенція; ніхто не в змозі прогнозувати майбутні стани історичної динаміки цього поля. З одного боку, воно є предметом турботи, культивування та збереження людини, а з іншого – об'єктом маніпуляцій, експериментування, перетворення. Глобалізація небезпек, криз, погроз – невід'ємна складова соціокультурного інтер'єру Постмодерну. Для мислителів Постмодерну осмислення еволюції цього інтер'єру, турбота про його стабільність – найважливіші стратегічні завдання.

Постмодерністські аналітики глобалізаційних процесів вельми іронічно ставляться до забобону Модерну про те, що соціальні функції науки можна дихотомійно поділити на два класи – гуманні та антигуманні. Вони показали, що:

– ця аксіологічна дихотомія (як і будь-які інші дихотомії, обґрунтовані філософами цієї доби) є дуже умовною: гуманні використання науки за певних умов перетворюються на антигуманні;

– подібно до дволикого Януса, наука здатна водночас та з однаковим успіхом виконувати як гуманні, так і антигуманні соціальні функції;

– сприяючи досягненню одних суспільно значущих цілей, наука блокує досягнення інших цілей, настільки ж важливих для суспільства.

Наприклад, наука, яку використовують як чинник досягнення економічного блага (або як засіб забезпечення військової безпеки), перешкоджає досягненню екологічної безпеки. Наука, яка створює дедалі могутніші засоби комунікації, породжує погрози свободи та суверенності особистості [4]. Наука, яка вторгається у фундаментальні першооснови життя з метою створення засобів лікування раніше невиліковних хвороб, породжує небачені раніше глобальні загрози життю на планеті.

І чим безцеремонніше та глибше наука ХХІ сторіччя вторгається у фундаментальні першооснови космосу, біосфери, антропосфери, чим масштабніше та вільніше людина використовує її досягнення для “олюднення” далекого їй Всесвіту, тим більш ризикогенними, залякуючими, лиховісними стають наслідки таких антропогенних вторгнень.

Звідси й постмодерністські образи науки, які шокують усіх нас, – образи, в яких наука з'являється то як “чинник глобальних екзистенційних ризиків”, то як причина “лиховісної зміни Всесвіту”.

Але чому такі страховиська науки стали домінантними лише в другій половині ХХ сторіччя?

Чи впливають вони на модус планетарної поведінки людства після того, як наука перетворилася на головне джерело глобальних погроз його буттю?

Обговорення цих проблем доцільно розпочати з нагадування про те, що наука:

- виникла задовго до появи інтер'єру Постмодерну;
- не є надчасовою онтологічною константою;
- подібно до багатоликого Протея, в різних соціокультурних інтер'єрах попередніх епох вона виявляла себе у найрізноманітніших образах.

Найбільш ранній її образ виражено словом “матезис” або словосполученням “наука як математика”. Він був добре відомий не тільки середньовіччю, а й античності, та, незважаючи на це, домінував у культурах зазначених премодерністських епох.

Найдавніший образ науки, виражений у словосполученні “наука як математика”, стосувався прагматичної науки, тобто зацикленої на ідеях “позитивності”, “корисності” та “ефективної приватизації пізнаного”. Жодна з цих ідей не могла домінувати ні в культурі античності, ні в культурі середньовіччя.

Як ми зазначали, для постсократівської античності знання, мудрість, наука мали, насамперед, еротичне, а не утилітарно-прагматичне значення. Наука тоді була парадигмальним зразком найдосконалішого життя – життя, позначуваного словом “theoria”. “Theoria” – це життя, безкорисливо віддане служінню Істині, Мудрості, Знанню.

Для мислителів середньовіччя наука – це теж життя, але не найдосконаліше, а таке, що безпосередньо передує йому.

У Новий час античний та середньовічний образи науки – “наука як парадигмальний зразок інтелектуального й духовного буття людини у світі” – відсуваються на другий план соціокультурного інтер'єру. На передній його план висувається новий образ науки – “наука як курс влади”.

Носій новочасової культури (подібно до Ф. Бекона, Р. Декарта, І. Канта) вимірює цінність науки не здатністю готувати людину до споглядання божественної істини. У пізньому Модерні головну цінність науки вбачають в її здатності породжувати наукомісткі технології, які дають змогу ставити на службу соціуму не тільки фізичні сили (сили електромагнетизму, ядра, хімізму), не тільки сутнісні сили самої людини, а й сили геномів вірусів, бактерій, рослин, тварин.

Відтак в інтер'єрі Модерну наука перетворилася на могутній інструмент, який допомагає її користувачеві перетворювати все ним пізнане (тобто природу, планетарне життя, соціум) на потенційні ресурси цивілізації.

Втративши довіру до християнського гранднративу, людина Нового часу усвідомлює себе не рабом Бога, не рядовим агентом дії, а упривілейованим суб'єктом когнітивних дій, точніше – суб'єктом пізнання. Епітет “упривілейований” означає, що людина Модерну – це не фізична річ серед речей світу, не рослина серед рослин, не тварина серед тварин. Ніхто з них не здатний маніпулювати силами Всесвіту відповідно до своїх бажань, волі, потреб. Людина Модерну усвідомлює себе носієм саме такої здатності, тобто суб'єктом усіляких дій щодо сил Всесвіту, фізичних речей, рослин, тварин планети. А це означає, що така людина ідентифікує себе як суб'єкта не тільки суто механічних, біологічних, інстинктивних дій, але й дій розумних, раціональних, цілепокладальних. Саме ця упривілейованість дій суб'єкта пізнання (порівняно з діями фізичних, хімічних, біологічних речей Всесвіту) дає змогу суб'єктові насильно перетворювати будь-які речі Всесвіту на об'єкти своїх маніпуляцій.

Звідси й традиційна для доби Модерну “суб'єкт-об'єктна” схема осягнення світу, в контексті якої Всесвіт – “театр дій” одного єдиного суб'єкта дії та неозорої безлічі об'єктів. Цей упривілейований суб'єкт уявляє себе підкорювачем та володарем ворожого йому, але керованого ним Всесвіту. “Наука” для нього – це “практика сцієнтистсько-технологічного оволодіння Всесвітом”, “інструмент об'єктифікації речей Всесвіту”.

Словосполучення “об'єктифікація речей” означає “перетворення фізичних, хімічних, біологічних та інших агентів дії на об'єкти науково-технологічних маніпуляцій”. Таке перетворення агентів дії на об'єкти може здійснюватися або думкою (тобто в уяві, на рівні теоретичних моделей), або на рівні експериментів та технології. В

обох таких випадках об'єктифікація виражає певне ставлення людини до природи, до Всесвіту, до Універсуму. В контексті такого ставлення людина завжди фігурує як суб'єкт. Природа (і навіть Всесвіт “загалом”) тут фігурує як те, що підлягає перетворенню на об'єкт маніпуляцій суб'єкта.

Навряд чи потрібно особливо доводити, що стратегія об'єктифікації – це агресивна стратегія. Головна її мета – позбавити агентів фізичних, біологічних та інших типів дій прав бути суб'єктами дії. Отже, стратегія об'єктифікації є стратегією насильства та підпорядкування всього Всесвіту волі суб'єкта пізнання, тобто вона є стратегією глобалізації його влади.

Отже, стратегія об'єктифікації – це політика. Та політика картезіансько-кантівського суб'єкта, яку він здійснює щодо всіх інших агентів дії – вірусів, бактерій, рослин, тварин, етносів та ін.

Ефективним інструментом здійснення такої політики може бути тільки та наука, яка зорієнтована на досягнення максимальної ефективності та корисності, на тотальну приватизацію пізнаного, тобто “наука як математика”. Цим і пояснюється той факт, що за доби післясередньовіччя домінантою європейської культури стає не антична і не середньовічна модель науки, а найстародавніша її модель – “наука як математика” (зрозуміло, з добре відомими нині її модифікаціями).

Звідси вже неважко зрозуміти, чому:

- у новочасовій науці домінантними є насамперед глобально-позитивістська, сцієнтистсько-технологічна, експансіоністська орієнтації;
- математизація, технологофікація, комп'ютерна калькуляція та симуляція не тільки природи, а й практичної, інтелектуальної і навіть духовної людської діяльності поступово перетворилися на пануючі тренди культури Заходу;
- стратегію перетворення фізичного світу на скарбницю корисностей, цінностей, ресурсів почали розглядати як стратегію реальної турботи про людину, як стратегію “гуманізації навколишнього світу”;
- слоган “математизувати реальність” почав означати те саме, що й “гуманізувати реальність”;
- в інтер'єрі Модерну науку ідентифікують не тільки як “силу”, але й як “владу” – як владу наукового розуму над усім, що він пізнав;
- “науки про людину” (психологія, соціологія, політологія, антропологія та ін.), які ініціювали індустрію дискурсивних технологій влади, опинилася на службі у влади;
- науку, яка стала інструментом оволодіння всіма ресурсами Всесвіту, було проголошено “великою надією людства”, “гарантом його світлого майбутнього”.

Отже, практика науки Модерну – це дискурс влади. Що відбувається з цим дискурсом після того, як довіра до гранднративів Модерну зникла?

Коротку відповідь на це питання можна сформулювати так. За доби Постмодерну загальна довіра до Модерн-науки є ґрунтовно підірваною. І підірвали цю довіру не філософи, а творці таких новітніх галузей науки, як синергетика, теорія біфуркацій і катастроф, теорія фракталів, загальне вчення про дисипативні системи, науки про складність, Nonlinear science тощо [5].

Спочатку творці зазначених наук, а за ними й філософи Постмодерну, переконували своїх сучасників у тому, що світ, про який ідеться у науці кінця ХХ сторіччя, – це не фізичний детерміністичний світ, описаний у теоріях Й. Ньютона, А. Ейнштейна, Н. Бора. Це не світ речей, наполегливо перетворюваних картезіансько-кантівським суб'єктом дії на об'єкти його науково-технологічних маніпуляцій.

Наука Постмодерну (тобто синергетика, наука про складність, Nonlinear science тощо) досліджує світ дисипативних систем, які спонтанно виникають та еволюціонують удалині від рівноваги. Кожна така система – це не пасивний об'єкт маніпуляції, а агент

(образно кажучи) “свавільної” дії. Сама ця дія може бути фізичною, хімічною, біологічною, біосоціальною, мовною, знаковою, психічною, духовною.

Дисипативні системи відмінні від лінійно-детерміністичних об’єктів, досліджуваних у фізиці Ньютона – Ейнштейна – Бора. Перші об’єкти – свавільні, другі – “безвладні”. Суб’єкт, який маніпулює зовнішніми впливами на природні речі, за своїм бажанням може цілком визначати, переспрямовувати, детермінувати динамічну поведінку цих об’єктів. Але зробити те ж саме зі складними дисипативними системами він не може. Справа в тому, що в надрах складних нелінійних систем присутні внутрішні тенденції їх розвитку. І саме ці внутрішні тенденції роблять складні нелінійні системи “свавільними” агентами дії. Позбавити їх цього “свавілля” неможливо в принципі. Об’єктифікувати складні нелінійні системи так, як це робив картезіансько-кантівський суб’єкт, – означає або підмінити їх надмірними ідеалізаціями, сурогатами, муляжами, або взагалі зруйнувати їх. Академік А. А. Самарський, роз’яснюючи цю їхню особливість, твердить: “Відкриті нелінійні системи – свавільні. Якщо не враховувати власних тенденцій в їхньому розвитку, то, хоч як намагайся, нічого тут не побудуєш. Можна як завгодно змінювати характер впливу на певне середовище, деформувати його найжорсткішим чином, а воно все одно “звалиться” на один із своїх стійких станів... Правила заборони наголошують: безглуздо витратити енергію та час на насильство над складними системами, треба знати, як вони функціонують, і з мінімальними зусиллями збуджувати те, що гідне саме для них, з огляду на їхні власні реакції на зовнішні впливи” [6, 25].

Отже, Модерн-наука та ініційована нею політика об’єктифікації виявляються у світі свавільних нестабільних нелінійних систем не тільки неефективними, але й екзистенційно небезпечними.

Природа загалом – це світ свавільних складних нестабільних нелінійних систем. І саме тому, що вона має таку сутнісну характеристику, як “нестабільність”, попереджає І. Пригожин, “людина просто зобов’язана більш обережно та делікатно ставитися до навколишнього світу, хоча б через нездатність пророкувати те, що відбудеться в майбутньому” [7, 47]. Звідси й головна відмінність методології наук про складність від методології класичної науки. Пояснюючи цю відмінність, С. П. Курдюмов зазначає: “Треба вивільнити вчених від забобону, який в’ївся в їхню свідомість і згідно з яким зовнішнім впливом на складну систему можна легко здійснити її корінну перебудову... Мозок, психіка людини, економіка, природне середовище – все це найскладніші відкриті нелінійні системи, і керувати ними “командними”, “адміністративними” методами, без огляду на структурування, що відбувається в них за їхніми власними законами, не вдається” [6, 25].

Отже, постмодерністський образ науки – це інтелектуальна репрезентація особливостей науково-дослідницької практики, яку здійснюють творці наук про складність та Nonlinear science. Цей образ науки не є підвладним догмам метафізики відображення. Наука в ньому – не “дзеркало”, яке відбиває, а наратор, який оповідає про світ систем, що спонтанно виникають і є свавільно дисипативними.

Наукові наративи про Всесвіт – це не дзеркально-істинні відображення його, а художні образи, симуляції, художні фікції. Такі наративи подібні до образів Всесвіту, виявлених у мовах художньої літератури, поезії, мистецтва. Як і ці останні, наративи здатні впливати на людську чуттєвість, мислення, волю, поведінку та змінювати їх. Когнітивну, світоглядну, соціокультурну цінність наративів вимірює рівень їх сугестивного впливу на суб’єкта дії. Слово “істинність” тут – синонім словосполучення “максимально високий рівень сугестивного впливу”.

В інтер’єрі Постмодерну стара “об’єкт-суб’єктна” епістемологічна схема відправлена у відставку. Тут працює інша схема – схема соціальних інтеракцій між різними суб’єктами дії. Термін “суб’єкт дії” означає при цьому не обов’язково суб’єкта пізнавальної, мовної, антропогенної, соціальної дії. Дія, про яку йдеться, може бути фізичною, хімічною, біологічною, психічною, когнітивною, соціальною. Такого “суб’єкта дії” не слід

підмінювати метафізичним картезіансько-кантівським “суб’єктом пізнання”, тобто суб’єктом когнітивної дії.

Визначальний момент “суб’єкта дії” полягає в тому, що його не можна переробити на “об’єкт маніпуляцій”, на об’єкт лапласівської детермінації.

В інтер’єрі Постмодерну всі суб’єкти дії є рівноправними. Це означає, що всі вони “на рівних” беруть участь у всіх міжсуб’єктних взаємодіях, змаганнях, агоністичних, які виникають у постмодерністському інтер’єрі.

У старому інтер’єрі Модерну, в якому “суб’єкт пізнавальної активності” (“суб’єкт пізнання”) був упривілейованим, рівноправність суб’єктної дії неможлива. Як ми зазначали, цей “суб’єкт дії”, що сам себе упривілеював, провадив певну політику щодо всіх інших суб’єктів дії – “політику об’єктифікації”.

В інтер’єрі Постмодерну таку політику може здійснювати не тільки він, а й будь-який інший суб’єкт дії (як індивідуальний, так і колективний). Але тепер таку політику ідентифікують як “метафізику Суб’єкта”.

Отже, мисленники Постмодерну підкреслюють, що Модерн-наука – це практика прагматичного оволодіння Всесвітом, усіма його ресурсами, її суб’єкт прагне інтегрувати предмети Всесвіту в арсенал людських знарядь, перетворити явища природи на додаткові “органи” людини, а саму природу – на неорганічне тіло цивілізації.

Чому ми повинні вірити метафізикам Модерну, риторично запитують постмодерністи, що “науковість” (в їхньому розумінні) є синонімом “істинності”? Хіба ж така “науковість” – не віра, яка утримує співтовариство творців науки Модерну в межах особливого світогляду, а саме – світогляду інквізиторів природи?

А що як наука Модерну – це не “єдино законна модель світоосягнення”, а одна з можливих?

Хіба ж не існують інші моделі світоосягнення, які взагалі не спираються на практику катування природи? Однією з них, наприклад, є східна модель світоосягнення.

Східні цивілізації завжди культивували науку як ненасильницьке, не утилітарно-споживче ставлення до природи, а як прагнення до розуміння Реальності, яка оточує людину.

Непрагматичне розуміння Всесвіту – це благоговійне ставлення людини до нього. У такому контексті людина самоусвідомлює себе не приватизатором, не користувачем ресурсів Всесвіту, а його мешканцем, який прагне оглянути його з метою усвідомлення власного місця в ньому.

Осмислення феномена “наука” у постмодерністському інтер’єрі спонукає до таких висновків:

- по-перше, це осмислення зруйнувало довіру до картезіансько-кантівської метафізики Суб’єкта, до новочасового образу науки, до політики об’єктифікації;
- по-друге, воно породило нові уявлення про соціокультурний та світоглядний інтер’єр Заходу;
- по-третє, не тільки підірвало владу метафізики раціоналізму в культурі Заходу, а й викликало до життя “філософію нестабільності”, “філософію деконструкції”, “філософію нарративних агоністик”. Ці нові течії філософської думки породили такий образ науки, який кардинально залежить від мови, від особливостей мовних практик, від контексту владних відносин.

Непереборність залежності науки від контексту владних відносин зумовлена такими обставинами.

Світ, до якого належить наше життя, складається не з об’єктів маніпуляції, які строго та однозначно підпорядковані детерміністичним законам динаміки. Таким світ лише здавався в інтер’єрі Модерну. Насправді ж він завжди був, є й буде середовищем буття різноманітних свавільних агентів дії. Пізнаючи його закони й використовуючи їх у своїх інтересах, людина Модерну ідентифікувала себе з упривілейованим суб’єктом науково-технологічних дій або (за термінологією М. Фуко) із суб’єктом “знання-влади”. Інструментом, за допомогою

якого цей суб'єкт упродовж кількох сторіч здійснював дискурс влади, тобто практику підпорядкування своїй волі всіх пізнаних суб'єктів дії, була Модерн-наука.

У світоглядному інтер'єрі Постмодерну все виглядає набагато складніше. Як ми зазначали, тут мозок, психіка людини, економіка, природне середовище, життя, антропосфера – все це не детерміністичні об'єкти, якими “суб'єкт пізнання” може безкарно маніпулювати, а автономні суб'єкти дії. Зрозуміло, своїми техновторгненнями у фундаментальні першооснови життя людина може скалічити його природну еволюцію або навіть зруйнувати життя, але переспрямувати на свій розсуд еволюцію “свавільного” життя в бажане річище вона не в змозі.

Не тільки життя, але й природа в усій її тотальності здатна відповідати на техновторгнення у найнепередбачуваніші способи. І саме тому практична реалізація Модерн-стратегії, стратегії об'єктифікації природи, супроводжується зростаючим валом непередбачених глобальних негативних наслідків та екзистенційних погроз буттю людини.

Не виключено, що у майбутньому відповідні реакції природи на дедалі масштабніші техновторгнення в її фундаментальні першооснови можуть стати згубними для людини просто тому, що вони здатні перевести еволюцію екосфери Землі в такий режим, за якого буттю не буде місця на планеті.

Модерн-наука, зорієнтована на запити планетарної ринкової економіки, перетворює суб'єкта антропогенних дій на дедалі активнішого творця нових (трансгенних, геномозмінених) форм життя. Цей творець, конструюючи на свій розсуд такі форми життя, створює своєрідну біоекономіку з виробництва різноманітних корисностей (харчових добавок, медичних препаратів, штучних органів та ін.). Відходи цієї біоекономіки ризиковано засмічують біосферу, дестабілізують її еволюцію. У забрудненій такими відходами біосфері Землі еволюційна доля всіх біологічних видів (включаючи й долю *Homo sapiens*'у) стає непередбачуваною. За цих умов гайдеггерівське оцінювання Модерн-науки як чинника “лиховісних змін світу” виявляється пророчою.

Безпосереднім приводом для такого оцінювання були доповіді нобелівських лауреатів 1955 року. В одній із них американський хімік Стенлі заявив: “Наближається час, коли життя буде в руках хіміка, який зможе синтезувати, розщеплювати та змінювати за своїм бажанням субстанції життя” [8, 108].

М. Гайдеггера стурбував не стільки сам намір “синтезувати, розщеплювати та змінювати за своїм бажанням субстанції життя”, скільки та ейфорія, з якою цей намір було прийнято науковим співтовариством. Засуджуючи таке ставлення природознавців до феномена життя, М. Гайдеггер з докором зазначив: “Ми взяли до відому твердження Стенлі, ми навіть захоплюємося зухвалістю наукового пошуку... Ми не зупиняємося, аби подумати, що тут за допомогою технічних засобів готують таку атаку на життя та сутність людини, з якою не зрівняється навіть вибух водневої бомби” [там само, 108].

Парадоксальність ситуації полягає в тому, що екзистенційна погроза буттю людини, ініційована індустрією наукомістких технологій, вже нині перевищує погрозу від вибуху водневої бомби, а творці Модерн-науки, як і раніше, не шкодують ніяких зусиль, щоб усіяло посилити її когнітивну потужність, тобто каталізувати потужність цього чинника “лиховісних змін світу”.

Мислителі Постмодерну відмовляються оцінювати таку стратегію розвитку науки як розумну, раціональну, легітимну. У цій відмові, а також у постмодерністській стурбованості тим, що філософи науки Модерну не зупиняються, щоб подумати над причинами екзистенційної погрози, яка насувається на людське буття в усій своїй тотальності (погрози, посилення якої каталізоване поступом технауки), виражена найважливіша відмінність стратегії філософії науки доби Постмодерну від тієї стратегії, яка домінувала за доби Модерну.

Підсумки проведеного дослідження проблеми статусу науки в інтер'єрі Постмодерну можна резюмувати у викладених далі положеннях.

Модерн перетворив наукове знання на Силу, Владу, Стратегічний ресурс цивілізації. Зрозуміло, що після такого перетворення знання на владу відчувати до знання еротичний потяг можуть тільки владолюбці. За цих умов наука (в усій її тотальності) стає своєрідною ареною, на якій зіштовхуються та протиборствують учасники всіляких дискурсів влади. У контексті цих дискурсів до знання почали ставитися не так, як це робили любомудри (філософи), а так, як ставляться до товару гендлярі. В античні часи “знання-мудрість” любили не тому, що воно гарантувало владу, а тому, що “знання-мудрість” – це найдосконаліший спосіб життя. Це життя не рабів усіляких пристрастей (що прагнуть до утилітарно-прагматичних успіхів), а вільнонароджених, тобто справжніх людей, над якими не владні ні інстинкти, ні пристрасті.

За умов планетарної ринкової економіки знання застосовують як засіб для досягнення найрізноманітніших соціальних, економічних, прагматичних цілей. Громадяни споживчого соціуму нагромаджують їх зовсім не тому, що вважають “життя в Істині” зразком справжнього буття особистості, а тому, що воно – гарант прагматичних успіхів.

З перетворенням знання, науки, мудрості на “товар” філософія, яку розуміють як любов до Мудрості, Знання, Істини, стає анахронізмом. Звідси й вельми поширювані нині заяви про “кінець філософії”, “занепад філософії”, “смерть філософії” та ін.

Під зростаючим шквалом постмодерністської критики Модерн-науки, зрозумілої як дискурс влади картезіансько-кантівського суб’єкта, ця наука поступово втрачає ореол неминущої цінності. Крізь асфальт проростає паросток іншої науки – такої, яка являє собою діалог, точніше – полілог, тобто ліотарівську агоністику різноманітних суб’єктів когнітивних дій. Саме в цьому полілозі різних суб’єктів дії мислителі Постмодерну вбачають зародок постмодерністського розуміння феномена “науки”.

В інтер’єрі Постмодерну епістемологія наукового пізнання базована не на традиційній для Модерну схемі “суб’єкт – об’єкт”, а на схемі соціальної інтеракції “суб’єкт пізнання – світ агентів дії”. У цій схемі наукове пізнання – жива тканина нелінійних взаємин між суб’єктом пізнання та світом агентів дії. Творцям такої науки зовсім не обов’язково перетворювати природу, соціум, людину на об’єкт маніпуляцій. Головною їхньою метою стає не досягнення загального консенсусу суб’єктів дії, а турбота про те, щоб їхній спільний полілог тривав якомога довше. Турбота про встановлення тотального консенсусу має поступитися місцем турботі про тривалу підтримку полілогу між суб’єктами дії, які не повинні редукуватися один до одного.

У постмодерністському інтер’єрі, в якому кожен суб’єкт пізнання усвідомлює себе не упривілейованим, а одним із багатьох агентів дії, загальний консенсус суб’єктів дії оцінюють як лукаву маску стратегії тоталітаризму. Адже самозберігати себе у світі кожен такий суб’єкт може, лише піклуючись про як завгодно тривалу підтримку полілогу всіх суб’єктів дії навколишнього світу.

1. Лукьянец В. С. Эпигенез образа науки: постмодернистский взгляд // Вісник Харківського університету. Постмодернізм у філософії, науці та культурі. – Харків, 2000. – № 464.
2. Habermas J. Der philosophische Diskurs der Moderne. – Frankfurt am Main, 1985.
3. Lyotard J.-F. La condition postmoderne. – Paris. 1979.
4. Лук’янець В. С. Практика нейро-лінгвістичного програмування і проблема свободи // Практична філософія. – Київ, 2002. – № 2.
5. Лукьянец В. С. Человечество перед бездной будущего. Революция неопределенности // Практична філософія. – Київ, 2002. – № 1.
6. Самарский А. А., Курдюмов С. П. Парадоксы многовариантного мира – мира вокруг нас // Гипотезы. Прогнозы. Будущее науки. Международный ежегодник. – М., 1989. – Вып. 22.
7. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. – М., 1991. – № 6.

8. Цит. за: *Хайдеггер М.* Отрешенность // Разговоры на проселочной дороге – М., 1991.